

ENTREVISTA

Una conversa amb Josep Termes a propòsit del seu llibre *Història del catalanisme fins al 1923*

Joaquim Coll i Amargós; Jordi Llorens i Vila

HISTORIADORS

El veterà historiador Josep Termes i Ardèvol (Barcelona, 1936) ha publicat un extens volum titulat *Història del catalanisme fins al 1923* (Barcelona, Pòrtic, 2001) que ha merescut l'interès dels informadors culturals i dels crítics. Certament, l'obra mereix aquesta atenció per raons diverses: d'una banda, és un treball de maduresa que compendia les lectures i les reflexions de l'autor sobre el catalanisme al llarg de tota la seva vida; de l'altra, és una obra metodològicament nova, no exempta, tanmateix, de riscos i d'algunes justificacions necessàries. Abans de veure-la, però, destaquem-ne primer l'aspecte segurament més interessant: en l'anàlisi del catalanisme Termes no vol circumscriure's al vessant estrictament polític, sinó que l'interpreta com un moviment social i cultural ampli que permet per si mateix, afirma, «*entendre la dinàmica de la societat catalana dels darrers cent cinquanta anys*».

L'obra de Termes es justifica, entre altres raons, per la necessitat de disposar de materials bibliogràfics de síntesi que acostin el lector no-especialista a la complexa fenomenologia del catalanisme i a les seves interpretacions historiogràfiques, i també per la necessitat d'actualitzar-los.

Com l'autor assenyala encertadament, de manuals del catalanisme n'hi ha ben pocs; a més dels treballs pioners de Rovira i Virgili (1936), M. García Venero (1944) i Josep M. Poblet (1975), cal afegir-hi l'antologia de textos de Fèlix Cucurull *Panoràmica del nacionalisme català* (1975), el recull guiat de documents de J. A. González Casanova *Federalisme i autonomia a Catalunya* (1974) i, més recentment —ara sí que des de la historiografia—, l'obra de síntesi d'Albert Balcells *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps* (1992). Aquesta migradesa de manuals, que contrasta amb l'allau bibliogràfica de monografies que en els darrers quinze anys s'ha produït i que constitueix sens dubte una de les noves especialitats (i un camp de confrontació) de la nostra historiografia, justifica amb escreix l'aparició d'aquest volum.

La *Història del catalanisme fins al 1923* té un plantejament metodològic que al primer cop d'ull sorprèn i desconcerta el lector: Termes vol «fer parlar» els historiadors, de manera que reproduceix, a voltes llargament, fragments de les monografies aparegudes sobre els diversos aspectes i períodes que abraça el llibre. Dèiem que aquesta metodologia és nova, però té uns riscos clars; de vegades la línia interpretativa pot ser confusa i els diversos capítols patir certs desequilibris. Sens dubte, donar el protagonisme als historiadors especialistes és quelcom que ningú no havia fet fins ara i una feina que els lectors en general, i els nous investigadors en particular, podrien agrair molt; en definitiva, ens cal encara un manual de les diverses, i a voltes oposades, interpretacions historiogràfiques a partir de les quals es pot dibuixar la història del catalanisme. No és ben bé això, però, el que Termes ha fet, perquè el seu interès ha estat el d'oferir-nos un discurs narratiu que no explicita, llevat d'alguna excepció molt puntual, la confrontació interpretativa dels fets. D'altra banda, l'obra no és homogènia, perquè alguns capítols es construeixen sobre la reproducció generosa de les monografies d'altri, la qual cosa dóna al volum un caràcter recopilatori de textos historiogràfics; mentre que en altres parts del llibre Termes desenvolupa força, ell mateix, la síntesi dels temes i dels períodes. L'altre aspecte que necessita una justificació no explicitada en la breu introducció és la cronologia de l'obra, fins el 1923. Aquest tall cronològic sembla explicar-se per un problema d'ordre pràctic de política editorial; problema, però, que constitueix alhora una bona notícia per al lector: la necessitat de trobar una data que permeti un segon volum equilibrat, des del 1923 fins als nostres dies.

El volum l'obre una introducció, a parer nostre massa breu, en què l'autor apunta, com dèiem, la necessitat d'anar més enllà del vessant estrictament polític en les interpretacions i comprensions del nacionalisme català, i completar-ho amb una història social i cultural. La història del catalanisme, afirma Termes, és una història social del catalanisme, fins al punt que, com escriu, «*separar analíticament i descriptivament la història general del catalanisme de la història de la literatura catalana i de les seves arts i lletres, societats recreatives i populars ha estat un greu error informatiu i interpretatiu...*» (pàg. 13). A partir d'aquestes premisses, Termes ofereix al lector un manual que s'estructura en catorze capítols, l'enunciat i els continguts dels quals constitueixen una tria ben entenedora i original del que ha estat aquesta història social del catalanisme. L'obra funciona a partir d'uns eixos fonamentals: la represa de la Catalunya vençuda i la fonamentació d'una cultura nacional (el paper aglutinador i capdavanter de Barcelona, el desenvolupament de la Renaixença i el redreçament de la tradició popular), el ressorgiment del particularisme hispànic (carlisme i republicanisme federal), la politització del catalanisme cultural i, finalment, l'agitació de la fi del segle, la configuració d'un sistema polític català i la socialització del catalanisme.

Per al lector no-especialista, els capítols que presenten més interès i que s'adiuen bé a aquesta nova interpretació global són l'exposició que fa del moviment obrer català del final del segle XIX i les arrels del catalanisme polític (capítol 7), el detall amb què descriu la interrelació de la música, el folklore i les arts amb el desenvolupament de la mentalitat catalanista (capítol 9) i, finalment, la manera com relata el fructífer món popular catalanista en el marc de la cultura i la política noucentista dels anys vint.

Arribat a aquest punt, el lector ja disposa de prou informació bàsica del que pretén l'obra i volem ara completar-la amb algunes qüestions que, en ocasió de la publicació, vam plantejar a l'autor en una entrevista distesa.

En primer lloc, el lector se sorprendrà que Termes, en certa manera, contribueixi a mantenir el binomi *catalanisme / nacionalisme català* quan ell mateix, en alguna ocasió, ha manifestat que es tracta d'un mateix fet històric. La raó d'aquesta contradicció, tanmateix no explicitada en la introducció, però aclarida en la conversa, és que el malentès en relació amb el concepte de nacionalisme, avui com havia succeït també els anys trenta,

el posa en quarantena i és tractat amb una gran prevenció per les editorials. Aquesta i no cap altra és l'explicació darrere de la qual s'amaga el títol de l'obra. Per Termes, actualment, l'ús del vocable nacionalista esdevé una veritable «trampa semàntica» que deixa l'historiador en la més absoluta indefensió. Una altra qüestió que cal comentar, i així la hi vam expressar a l'autor, és la persistent manca de desenvolupament de monografies que concretin l'abast i el significat del catalanisme popular, denominació controvertida que Termes va encunyar fa més d'un quart de segle, que va sacsejar la historiografia catalana i que va ser objecte d'ús polític al principi dels vuitanta. Davant d'aquesta qüestió, l'opinió de Termes és d'un interès remarcable, ja que reconeix que enfrontar catalanisme burgès i catalanisme popular com dos móns separats i antagònics és un reduccionisme inadmissible que només contribueix a dir «bajanades». Tanmateix, Termes no oculta una certa decepció pel poc ressò que ha tingut la teoria dels orígens populars del catalanisme davant de la més estesa *vulgata* dels plantejaments que ell denomina «*marxistes-lerrouxistes*», de patent *soleturians* i avui revisats per Marfany.

En l'àmbit interpretatiu, un altre tema de conversa gira entorn de la tesi que fa uns anys va defensar Borja de Riquer, autor que explicava l'emergència del nacionalisme català per la feblesa de l'Estat liberal espanyol del segle XIX i la precària nacionalització de les masses. Davant d'aquests arguments, Termes opina que aquest és un debat inútil, perquè és indubtable que això és una part de la resposta al sorgiment del nacionalisme perifèric de caràcter regeneracionista, però és un fet que per si mateix no explica res. A més, com s'ha demostrat, aquesta és una tesi que, per la seva simplicitat, deslegitima les reivindicacions nacionalistes i, alhora, permet la instrumentalització política i mediàtica i fomenta la incomprensió d'un moviment divers i complex com és ara el catalanisme. És un discurs que implícitament diu: «com que ara l'estat espanyol ja és modern, els (altres) nacionalismes fan nosa i esdevenen una relíquia obsoleta».

A les acaballes de la conversa no ens vam poder estar de comentar-li la sorpresa en llegir, en diferents moments de l'obra, l'afirmació que la llengua constitueix realment el pal de paller del catalanisme / nacionalisme català. Ens demanàvem si aquesta interpretació no era potser més aviat fruit del noucentisme, atès que hi ha una tradició de republicanisme federal de

signe catalanista que al llarg del vuit-cents no va fer de la llengua un cavall de batalla. Termes, però, no en té cap dubte; en la Catalunya del segle XIX només semblava haver-hi un camí: la conversió de la llengua en un *patois* o, simplement, la desaparició. Hi hagué, de manera prou extensa, una voluntat de mantenir la llengua viva, més enllà del fet que la majoria dels catalans només parlaven aquesta llengua.

En qualsevol cas, la darrera obra de Termes ja és un punt de referència obligat per a tots els estudiosos de la fenomenologia complexa del catalanisme.